

A marxista gondolkodás alkotó megújításáért

Nicolae Ceaușescu elvtárs a párt XII. kongresszusán előterjesztett jelentésében felmérte a múltat és a jelent, az ország fejlődési távlatait. Ez az értékelés erőteljesen tükrözi azt a tényt, hogy pártunk a szocialista forradalom pártjaként, a munkásosztály felszabadulásának ügyéhez szívvel-lélekkel hú pártként született és növekedett.

A jelentésben szó van annak szükségességéről is, hogy „pártunk eredeti társadalompolitikai gondolkodásának” el kell mélyülnie, mivel „az ideológiai és politikai nevelő tevékenységben még nyilvánvaló lemaradás mutatkozik a társadalom általános fejlődéséhez viszonyítva”.

Nicolae Ceaușescu elvtárs még 1966-ban utalt arra, milyen nagy átalakulások mentek végbe a mai világban, mennyire szükséges pontosan megérteni e változásokat annak érdekében, hogy helyes következtetéseket vonjunk le saját perspektíváinkra vonatkozóan. E mutációkat tudományosan kell elemezni, „ezt nem lehet az 50-60 évvel ezelőtti állapotokkal való gépies összehasonlítás útján vagy csupán a klasszikusokból vett idézetek útján elvégezni. A kérdések illyenszerű felvetése akadályozza a marxista—leninista gondolkodás fejlődését.” (Nicolae Ceaușescu: *Románia a szocialista építés kiteljesítése útján* 1. 1968. 409.) Ez szolgáltatja az elméleti alapot az új stratégiai és taktikai elgondolások kidolgozásához, a forradalmi gondolkodás és gyakorlat szakadatlán megújulásához, mindezt pártunk az állandóan változó új valósággal és az új történelmi feladatokkal összhangban végzi el.

Az RKP a maga elméleti és gyakorlati tevékenységében állandó erőfeszítéseket tesz a mai valóság elemzésére, s ebben a munkásosztály dialektikus materialista világ- és társadalomszemléletére támaszkodik, amelyet Marx és Engels alapozott meg, Lenin s a munkásmozgalom más vezetői és teoretikusai fejlesztettek tovább. Ez a materialista és dialektikus elmélet az emberi megismerés és a társadalmi gyakorlat állandó vélekedése révén gazdagodik.

Nicolae Ceaușescu elvtárs a XII. kongresszuson elhangzott jelentésében pártunkra vonatkozóan kiemelte: „Az egész ideológiai tevékenység épüljön a dialektikus és történelmi materializmusra, a tudományos szocializmusra, a párt programjára — amely ideológiai, elméleti és politikai alapokmányunk, az alkotó marxizmus romániai megnyilatkozása.”

Pártunknak, Nicolae Ceaușescu elvtársnak nagy érdeme az, hogy alapvetően hozzájárul mind a munkásosztály forradalmi gondolkodásának és elméletének gazdagításához, mind pedig az általános társadalmi fejlődéstörvényeknek a romániai sajátos körülményekre, korunk konkrét feltételeire történő alkalmazásához, kijelöli pártunk politikai és ideológiai vonalának fő határköveit; ez a tevékenység a forradalmi *elmélet és gyakorlat* egységére épül, s idegen tőle mindenféle doktrínér beszükkülés és bénító szektarianizmus.

Ez a felfogás vezette lépteinket, ennek segítségével sikerült hazánknak — a kis és gyengén fejlett országnak — történelmileg viszonylag rövid idő alatt megvalósítania a mélyreható anyagi, társadalmi és szellemi átalakulást, sikerült uralnia, modellálnia saját hősi munkájának feltételeit és eszközeit, kivívnia és megszilárdítania függetlenségét és szabadságát, ennek köszönhetően tisztelik világméretben hazánk történelmi elhatározásait, mindazokat, amelyek biztosították előrehaladásunkat a szocialista fejlődés útján.

Ismeretes, milyen nagy jelentősége volt és továbbra is lesz a kommunista és munkásmozgalom előrehaladásában annak, hogy állandóan egyeztetik az elméletet a gyakorlattal, szervesen összekapcsolják őket, hiszen ez vezet el kölcsönös gazdagodásukhoz. E mélyen dialektikus folyamat meg nem értése, tudatos vagy nem tudatos figyelmen kívül hagyása mindig olyan dogmatikus felfogáshoz vezetett, amely bizonyos elméletet vagy bizonyos gyakorlati tapasztalatot egyetemes érvényűnek nevezett ki, holott az adott elméletet vagy gyakorlatot csak a konkrét történelmi helyzet igazolta. A mai marxista gondolkodás nemcsak a világra és a társadalomra vonatkozó felfogásunk megteremtőinek műveiben megfogalmazott tanításokat fejezi ki, hanem a kommunista és munkáspártok több évtizedes harcának gyakorlatát, e harc során létrehozott *elméleti* értékeket is.

A forradalmi, marxista gondolkodás állandó fejlődésének, megújulásának egyetemes érvényével és történelmi szükségszerűségével kapcsolatban egy idő óta

— hol hevesebben, hol inkább a tárgyra utalóan — viták bontakoztak ki mind általános nemzetközi sikon, mind pedig a világméretű kommunista és munkásmozgalom keretén belül. Úgy véljük, eleve kijelenthetjük: a jelenkori forradalmi marxista gondolkodás semmilyen formában nem jelenti és nem jelentheti a *klasszikus, hagyományos* marxizmus megtagadását, „revízióját“ abban az értelemben, hogy lényegét megváltoztatjuk, ez ugyanis elvetését jelentené annak, amit a forradalmi gondolkodásnak, a munkásosztály tudományos elméletének nagy klasszikusai tanítottak. A marxizmus — a tudományos világnézet — nem helyettesíthető, nem tüntethető, nem távolítható el a tudomány és kultúra egyetemes kincsestárából, mivel éppen a marxizmus (először a gondolkodás és gyakorlat történetében) fedezte föl nemcsak a tőkés társadalom fejlődésének alapvető törvényeit (s addig, amíg kapitalizmus létezik, továbbra is hatni fognak e rendszer saját törvényei, bár napjainkban változatos formában történik ez, s a tőkésrend ellentmondásait nem lehet megoldani a kapitalizmus keretei között), hanem ezen túlmenően föltárta azokat a törvényeket is, amelyek lényegesek az egész emberi társadalom fejlődésének megértése szempontjából, mind a múlt, mind a jelenre, mind pedig a jövőre vonatkozóan. Hiszen a kapitalizmus elkerülhetetlen bukására és az új, magasabb rendű társadalom megszületésére vonatkozó marxi—engelsi előre látást — azt a jövőbe tekintést, amely a történelmi valóságnak dialektikus materialista módszerrel történő vizsgálata alapján feltárt törvényekre épül — a valóság igazolta és igazolni fogja, annak ellenére, hogy különböző történelmi feltételek között cikcakkok, szinuszgörbék, bizonyos visszafejlődés és lemaradás is létezett.

Bizonyos ideje viták folynak akörül, hogy érvényes-e vagy nem, használható-e vagy nem a marxizmus, a marxizmus—leninizmus kifejezés. Ez a vélemény-csere bizonyos hangulatot tükröz a kommunista és munkásmozgalomban, az ideológiai és a politikai szembesítések körén belül. Valójában nem e kifejezés használata jelenti a világméretű kommunista és munkásmozgalom „alapvető kérdését“. Marx és Engels tanításának más nevet is lehetne adni. Nem a terminus a lényeges, hanem a forradalmi elmélet tudományos tartalma, bár a történelem „törvényesítette“ e kifejezések használatát.

Úgy gondolom, Engels nem véletlenül húzta alá a *Ludwig Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása* című munkájában — a könyv 1888-ban, Marx halála után jelent meg —, hogy a munkásosztálynak általa és Marx által kidolgozott elméletében az alapvető, lényegi hozzájárulás a Marxé, ezért joggal viseli ez az elmélet az ő nevét.

Miként azt más alkalommal már megfogalmaztam, a marxizmus nem az égből hullott alá, a marxizmust maga az emberi gondolkodás és a történelem mozgása írta, anélkül hogy abszolút és örök igazság volna, hiszen nem kevésbé megvannak a maga történelmi korlátai. A marxizmus az első ipari forradalom korszakában, a múlt század közepén megjelent nagy tudományos felfedezések időszakában született. A mai marxizmus a tudományos—műszaki forradalom és a második ipari forradalom feltételei közt — századunk elején és közepén — formálódott ki, amikor a világban nagy társadalmi-politikai forradalmi mozgások mentek végbe.

Természetesen itt nincs arról szó, hogy a marxizmus betűire korlátoznók a vizsgálódást. Ennek szellemében és ilyen értelemben hiba volna görcsösen ragaszkodni ahhoz, amit a marxizmus *klasszikus* formájának nevezhetünk. A mai forradalmi gondolkodásnak az új történelmi fejlődést, új realitást kell tükröznie.

A világról és a társadalomról alkotott forradalmi felfogás, a dialektikus és történelmi materializmus, a tudományos szocializmus, a marxista politikai gazdaságtan elmélyítése, „időszerűsítése“ alapjában véve jogos visszahatást jelent bizonyos reformista, dogmatizáló tendenciákra, amelyek nem veszik figyelembe, vagy különböző módon torzítva mutatják be az egyre gyorsuló változásban levő új valóságot. Szükséges feleleveníteni a marxizmus *alkotó* szellemét, a forradalmi gondolkodást. A marxizmusnak — miként maga Marx *A politikai gazdaságtan bírálata*hoz előszavában értelmezte ezt a kifejezést: a társadalmi forradalom elméletének — a jövője attól függ, hogy képesek vagyunk-e vagy sem adekvát választ adni az új kérdésekre.

A világra, a társadalomra vonatkozó dialektikus materialista felfogás nem tűnhet el, de nem is rekedhet meg fejlődésének valamelyik fokán, nem vesztheti el egyetemes jellegéből fakadó hivatását. Minden tudomány fejlődik, ez a tudományok belső sajátossága. Nem áll, nem állhat meg a fejlődésben a marxi elmélet sem. Természetesen nem mindegy, milyen irányban mutatkozik meg ez a fejlődés. A mai marxista gondolkodás nem más, mint a marxista elmélet gazdagodása új tétellekkel és törvényekkel, olyanokkal, amelyeket az emberi társadalomnak a mai feltételek között megmutatkozó fejlődésével elválaszthatatlan kapcsolatban tárnak föl. A jelenkori marxizmus e tudománynak új, magasabb szintre történő emelke-

dését, virágzásának új szakaszát jelenti. A marxizmusnak — akárcsak minden tudománynak — az a célja, hogy szakadatlanul megrohamozza az ismeretlent, s a még meg nem ismertet megismertté tegye. A tudománynak gyakorlatilag nincsenek határai, mivel tárgya kimeríthetetlen.

Kétségtelen tény, hogy minden kanyargósság, viszontagság és visszafelélődés ellenére tanúi lehetünk a marxista gondolkodás megújulásának és gazdagodásának. Pártunk vonatkozásában megállapíthatjuk: Nicolae Ceaușescu elvtárs elméleti munkássága rendkívül értékes hozzájárulás a munkásosztály forradalmi gondolkodásának alkotó gazdagításához. Pártunk főtitkára az országos és nemzetközi visszhangú kérdések széles körét alkotó szellemben, minden dogmával és sablonnal szembe fordulva elemzi. Nicolae Ceaușescu elvtárs egész elméleti és gyakorlati tevékenysége a marxista gondolkodás új dimenzióit tárta föl a mai korban felmerülő belső és külső kérdések kapcsán.

A forradalmi gondolkodás, a forradalmi elmélet gazdagítása egyszerű *mennyiégi* változás, és semmi más? Vajon Engelsnek az a megállapítása, mely szerint a materializmusnak a természettudományok minden korszakalkotó felfedezésével új formát kell öltenie, ezen a vonalon halad, így kell értelmeznünk? Vajon Leninnek az a kijelentése, miszerint Marx elmélete a legkevésbé sem lezárt és érintetlen, s ez a teória csak sarkköve annak a tudománynak, amelyet minden irányban tovább kell fejleszteni, hacsak nem akarunk lemaradni az élet mögött, nem ugyanezt a dolgot jelenti? A fenti megállapítások valódi értelme — úgy gondoljuk — a legvilágosabban mutatja: kellő figyelmet kell fordítanunk a változások minőségi oldalára is, a forradalmi gondolkodásban minőségi átalakulásoknak is végbé kell menniük.

Meg kell értenünk — mutatott rá Nicolae Ceaușescu elvtárs —: magának a marxizmus—leninizmusnak a forradalmi tartalma abban áll, hogy állandóan megújítja önmagát, nem dolgoz ki változatlan, egyszer s mindenkorra adott tételreket.

A marxizmus kifejezés körüli viták talán az egyes „területekre” vonatkozó véleményeket is tükrözik, e területek alapjában véve — miként egy spanyol szociológus megjegyezte — az emberek életéhez kapcsolódnak; a jelek és a tárgyak vagy más szóval a nyelvezet és a valóság, a konkrét történelem és az érdekek területei ezek. Sajnos, nemegyszer valahol rejtve marad a valóság, az élet. A dialektikus és történelmi materializmusnak, a tudományos szocializmusnak azonban megvan az a nagy érdeme, hogy eleve a való helyzetből indult ki. S ezt kell tennünk ma is. Ez feltételezi egyfelől a jelenkori opportunista, revizionista, szociáldemokratizáló áramlatok leleplezését és visszaverését, másfelől azoknak a tendenciáknak a visszautasítását, amelyek nihilista módon teljes egészében tagadják a munkásosztály forradalmi elméletét, megpróbálják maradéktalanul eltávolítani a forradalmi szocialista gondolkodás kincsesládájából, a *marxizmus nélküli szocializmus* létezésének eszméjéről beszélnek, hitelt akarnak adni ennek; márpedig ez az eljárás lemondást jelent arról, hogy a kapitalizmust föl kell váltania a szocializmusnak, becsempészi azt a gondolatot, miszerint lehetséges volna a kapitalizmus szakadatlan „megjavítása”, „tökéletesítése”. Az igazság kedvéért azonban rá kell mutatnunk: még a szocialista pártok kebelén belül is végbemegy bizonyos ideológiai tisztázódás, félenken, de egyre inkább utat tör magának a — ha így mondhatjuk — promarxista áramlat. Mindenesetre hiba volna a kapitalizmus krónikus válságának feltételei között általában, megkülönböztetés nélkül szociáldemokráciáról beszélni. Így például a múlt év szeptemberének végén a Spanyol Szocialista Munkáspárt rendkívüli kongresszusán — hosszas vita után — belekerült a végső határozatokba a következő tézis: „A Spanyol Szocialista Munkáspárt elfogadja a marxizmust mint elméleti és kritikai, de nem dogmatikus eszközt a társadalmi valóság elemzésében és átalakításában, magáévá teszi a különböző marxista hozzájárulásokat, amelyek szerepet játszanak abban, hogy a szocializmust a mi időnkben az emancipáció nagy alternatívájává tegyék.” Maga Santiago Carrillo, a Spanyol Kommunista Párt főtitkára azonnal a Spanyol Szocialista Munkáspárt kongresszusa után — szeptember 30-án — a párt nagygyűlésén mondott beszédében megállapította, hogy ez a határozat „a marxizmus számára kedvező ideológiai nyilatkozat”.

Továbbá — ugyanebben a gondolat sorban — szükségszerű követelmény eltávolítani a dogmatizmus minden formáját, beleértve a dogmatizmusnak azt a mai megnyilvánulását is, amely a marxizmust zárt, metafizikus, szektáns rendszernek fogja föl. Az a próbálkozás, amely ilyen vagy olyan módon „hatalmába akarja keríteni a tudományt”, valamelyest hasonló ahhoz, ami a középkorban a teológiával történt, s ami — egy olasz szociológus kifejezésével élve — elvezetett a „Galilei-esetekhez”. Az ilyen dogmatizálás az abszolutizáló — úgy is mondhatjuk: egy-

házi — tendenciáknak s a velük együtt járó negatív következmények és torzulások sokaságának a felszínre kerülésével jár együtt. Ez segítette elő a „szcientizmus“ megjelenését is, amely „anyagiasítani“ akarja az egzakt tudományokon belül az egész külvilágot. Mindezek a megnyilvánulások végső fokon az egészséges konfrontációk körül felhangzó füllesztő hangok következményei. Az ilyen disszonanciákra vezethető vissza az, hogy sokszor megfélemlenek a marxi életmű egyes alapvető elveiről, ez pedig megakadályozza újabb álláspontok és lényeges tételek kidolgozását a hibátlan profilú szerkezet tökéletesítése érdekében. A dogmatizmus visszaverése természetesen nem egyszerű és nem könnyű dolog. Megtörténhet, s meg is történik néha, hogy a dogmatizmus elleni harc ürügyén olyan felfogások jelennek meg, amelyeket nehezen lehetne az alkotó marxizmus eszméi közé sorolni. Előfordul néha az is, hogy a válaszok nem helyesek, mivel maga a kérdésfeltevés hibás. Találkozhatunk azzal a jelenséggel is, hogy bizonyos „győzelmek“ zsákutcába vezetnek, egyes vereségek viszont megnyitják a fejlődés új útjait.

Le kell szögeznünk: egyes tételek elavulttá válása nem jelenti önműködően és minden esetben valamely elmélet egészének életképtelenné válását. Nyilvánvaló, hogy a klasszikus marxizmus vagy Lenin nem adhatott választ olyan kérdésekre, amelyek abban az időben nem léteztek. Emiatt azonban még nem vált életképtelenné a Marx, Engels és Lenin által kidolgozott forradalmi elmélet.

Hiba volna a marxista elméletet egyszer s mindenkorra adott és mindenhol érvényes tételek és receptek gyűjteményének tartani. Ma, akárcsak tegnap, léteznek nyitott, elméletileg kevésbé vagy csak részben tisztázott társadalmi kérdések. Ezek megvilágítása megköveteli, hogy kritikailag és rendszeresen felülvizsgáljuk mindazt, ami idejét múlt, ami ilyen vagy olyan okból már nem szolgálja adekvátan a fejlődést. A marxista elmélet állandóan fejlődik, elméleti iránytű volt és marad a világban végbemenő szakadatlan változások nagy áradatában. A kielégítetlenség érzése ennek az elméleti fejlődésnek és a politikai-társadalmi mozgalomnak az érzékes pontjain jelentkezhet.

A forradalmi gondolkodás elmélyítése, gazdagítása, megújítása történelmi szükségesség. Az új történelmi feltételek nagymértékben különböznek a múlt századiaktól vagy azoktól, amelyek fél századdal ezelőtt léteztek, így a kéréllhetetlen törvényszerűség erejével jelentkezik a követelmény: fel kell adni mindazt, ami elavult, ami már nem felel meg a mai konkrét valóságnak, alkotóan fejleszteni kell a munkásosztály forradalmi gondolkodását a huszadik század végi szükségleteknek megfelelően.

Nicolae Ceausescu elvtárs a Román Kommunista Párt XII. kongresszusán elhangzott jelentésében határozottan kiemelte: „Minden egyes párt sikerének egyik lényeges feltétele, hogy szilárdan a dialektikus és történelmi materializmus szemlélete, a tudományos szocializmus, a marxizmus—leninizmus klasszikusainak eszméi vezéreljék. Ugyanakkor azonban meg kell érteni, hogy más történelmi korszakban élünk, amely megköveteli, hogy a társadalmi fejlődés alapvető kérdéseit új módon vessük fel.“

A tudományos és műszaki haladást a gazdasági és társadalmi fejlődés szintje határozza meg, de a műszaki-tudományos fejlődés ugyanakkor fokozódó mértékben visszahat a társadalmi fejlődésre. Az atomenergia, a biokémia, a mikroelektronika, az informatika, a világűr kutatás stb. megjelenésével a tudomány ereje új formát ölt, megváltoztatja természetét. A világ — amelyet e nagy felfedezések és tudományos eredmények előtt ellenőrzés alatt lehetett tartani, az ember ugyanis megbirkózhatott a különböző helyzetekkel — most egyre kevésbé urálható, mind nehezebb az ellenőrzése. Az embernek egyre nehezebb eleget tennie az annyira sokféle követelménynek és szükségletnek. Ime, a társadalomtudományok ezért váltak fontos tényezővé a jelenkori nagy és bonyolult kérdések megoldásában; a jelenkori marxizmusnak ezért van elsőrendű történelmi küldetése, hivatása.

Napjainkban két homlokegyenest ellentétes (együtt létező és történelmi versenyben lévő) társadalmi rendszer van; a tökéletes rendszer átfogó szerkezeti, sokdimenziójú válságban van, amely egyre inkább krónikussá válik, de nem ez az utolsó ilyen megrázkódtatás; lendületesen bontakozik a forradalmi folyamat a tudományban, a technikában, a mai társadalmi termelőerők gyökeres átalakításában. Ebben a folyamatban egyfelől az a rendkívüli, hogy megjelenjen a mesterséges intelligencia, a tudománynak meghatározó szerepe van a termelés és a társadalom fejlődésében, másfelől a műszaki-tudományos haladás negatív következményei jellemzik; számos folyamat nemzetközivé vált; egyes régi ellentmondások súlyosbodtak, új feszültségek és ellentmondások jelentek meg (beleértve ebbe a szocialista világot is); létrejöttek és megerősödtek a nemzetek feletti monopóliumok; létezik az emberiség önmegsemmisítésének a lehetősége („a harcban álló osztályok el-

pusztulása" — Marx); megjelent és elmélyült a befolyási övezetekre történő felosztás újabb tendenciája; mindjobban tudatosodott, hogy korlátozott világban élünk (vagyis az a tény, hogy bizonyos — főleg anyagi — lehetőségeink korlátozottak), hogy elégtelenek bizonyos anyagi készletek, amelyekről az ember eddig azt hitte, kiapadhatatlanok; növekedett az ökológiai egyensúly megbomlásának a veszélye; elmélyült egyes új jelenségek és folyamatok bonyolultsága, interferenciája, kölcsönhatása és kölcsönös függése; fokozódott az előreláthatatlanság és nőtt a bizonytalanság, ezt főleg a legkülönbözőbb területeken jelentkező megpróbáltatások és egyensúlybomlások határozzák meg; egyre nagyobb számban súlyos átfogó problémák jelentek meg, amelyeknek a megoldása minden állam összehangolt erőfeszítését igényli — nos, mindezek a problémák nem követelik-e meg szükségképpen új nézőpontok, új felfogások és tételek kidolgozását?

A tudományos-műszaki forradalom egyre nyilvánvalóbbá teszi: az anyagi termelés erőinek fejlődése, először az emberiség életében, széles körben a tudományos kutatástól és a felfedezésektől, az újító eszméktől függ, tehát tanúi vagyunk annak a jelenségnek, hogy a szellemi termelés folyamata behatol az anyagi termelés szférájába, az eszmék termelése az anyagi tevékenység hajtómotorjává válik. Vajon ez nem követeli-e meg ugyanolyan szükségszerűséggel a társadalmi haladás alapjainak újraértékelését?

Eppen azért a jelenkori marxista forradalmi gondolkodásnak figyelembe kell vennie az új realitásokat, s ezeket nem szabad önkényesen leegyszerűsíteni. Aki az új jelenségeket és történelmi folyamatokat továbbra is kizárólag vagy döntő mértékben a múlt látószögében vizsgálja, aki az egyöntetűséget olyan történelmileg változatlan kategóriáknak tartja, amely megszűnt (vagy legalábbis részben vagy nagyrészt megszűnt) törvényeknek megfelelően működik, aki e monolitizmusnak ugyanolyan értéket tulajdonít, mint a múltban, az a dialektikus és történelmi materializmustól idegen álláspontra helyezkedik, miszerint a történelem nem ténne mást, mint ismételné önmagát. Szükség van a társadalom és a természet, a különböző államok, a képviselői demokrácia és a közvetlen demokrácia, a demokrácia és a szocializmus s.b. közötti újszerű kapcsolatra, ezt a kérdést a maga teljességében nem dolgozta ki a marxi életmű. A mai forradalmi gondolkodás arra hivatott, hogy lerakja az új civilizációnak, e civilizáció és a természet új kapcsolatának az alapjait. A nyugati fejlődési modell megkérdőjelezése, a tisztán menyenyiségi fejlődési modell kétségbe vonása egyáltalán nem jelenti a fejlődés, az előrehaladás elvetését. A régi állásokba történő visszavonulás szakis bonyolíthatja a jelenkor útjainak kijelölését és bonyolult egyenleteinek megoldását.

A mai forradalmi gondolkodásnak sajátosan kell tükröznie a tudomány, a technika, a termelőerők körén belül végbemenő nagy forradalmi átalakulásokat, át kell fognia azokat a folyamatokat, amelyek az utóbbi évtizedekben bontakoztak ki, s erőteljesen hatottak a jelenkori társadalmi élet minden oldalára, amelyek meghatározták az egyre inkább érezhető ideológiai forrongást. Ha nem értjük meg, hogy a világ állandó változásban van, s a múltból vett egyes pályáivakat egyszerűen extrapolálunk, akkor a legjobb esetben zsákutcába, hacsak nem katasztrófához jutunk; aki nem érti meg, hogy sok dolgot meg kell változtatni, az bebizonyítja: képtelen előre látni a fejlődés jövőbeni útját, képtelen körvonalazni egy olyan társadalmat, amely figyelembe veszi a létező és előrelátható új realitásokat, s így egyes túlhaladott sémáknak, a múltnak a rabja marad.

A jelenkori marxizmus a legmegfelelőbb kulcsnak bizonyul ahhoz, hogy az új történelmi feltételek között ki lehessen nyitni vele a jövő kapuit. A marxizmust még nem dolgozták ki teljes egészében, de ez az alkotó folyamat kibontakozóban van, egyre erőteljesebben nyilvánul meg, annak ellenére, hogy itt-ott tudatosan vagy nem tudatosan akadályokat is gördítenek útjába. A marxizmus kifejezi e kibontakozás gazdasági, filozófiai, politikai, történelmi, kulturális, etikai dimenzióinak egységét a mai konkrét történelmi valóság feltételei között. Csakis ez az új eljárás képes igazolni a munkasztaály ideológiájának legyőzhetetlen erejét, napjainkban ez az ideológia elméleti és gyakorlati eszközüül szolgál a történelem igazi alkotóinak kezében. Az a tény, hogy mostanig nem minden itt említett alkotóelemet dolgoztak ki ugyanolyan mértékben, a legkevésbé sem jogosít föl annak megállapítására, hogy nem létezne valóságosan új elem a marxista társadalmi-politikai gondolkodásban, a marxista elméletben.

Vannak, akik neomarxizmusról beszélnek, s ennek a kifejezésnek legkülönbözőbb értelmet adnak. Amennyiben ez a terminus a marxizmus burkolt tagadását, revízióját jelenti (lényegében tehát antimarxizmus), természetesen egyetlen marxista gondolkodó sem fogadhatja el; ugyanúgy, ahogyan nem érthetünk egyet a neokapitalizmus megjelöléssel sem, amikor ezt a szót — a tudományos-műszaki forradalomra és a második ipari forradalomra hivatkozva — a tőkésrendnek a

kapitalizmus alapján lehetséges „újjaéledése“ értelmében használják. Az igazi marxizmusnak csak egyetlen formája van: a hiteles alkotó marxizmus, az alkotó marxizmus—leninizmus, s ennek az a hivatása, hogy állandóan felszínre hozza a meg nem felelést aközött, ami van, és aminek lennie kell, amit az új valóság viszonylatában tenni kellene.

Esetlen próbálkozás lenne az is, hogy a neomarxizmust azonosítsuk a jelenkori marxizmussal (a forradalmi marxista gondolkodás szellemében gazdagított marxizmussal). E két kifejezés közé egyenlőségjelet tenni azért is veszélyes, mert ez — akarva, nem akarva — azt jelentené, hogy egy kalap alá vennők azokat, akik alapján véve megtagadva „gazdagítják“ a marxizmust, s azokat a marxista vagy haladó gondolkodókat, akik ténylegesen gazdagítják a marxizmust, s hűek maradtak Marx, Engels és Lenin kritikai és forradalmi szelleméhez. Balfogás az a helyenként megjelenő vélemény is, mely szerint a jelenkori marxizmussal csak a nem marxista gondolkodóknak kellene foglalkozniuk, ez a feladat tehát kívül esne a marxista gondolkodók érdeklődési körén. Ennek a látásmódnak az elfogadása alapján véve kétségbe vonná annak a jogosultságát és szükségszerűségét, hogy a munkásosztály forradalmi elméletét maguk a marxisták gazdagítsák, e feladat szerint ugyanis ez az elmélet lezárt, csak a múlt századra érvényes.

Ebben az összefüggésben hasznos és szükséges megjegyezni, hogy az utóbbi időben bizonyos országokban elég sokat beszélnek „a marxizmus válságáról“, „agóniájáról“ vagy éppenséggel a „végéről“, „haláláról“. Ezek — és nemcsak ezek — a viták — akarva, nem akarva — időszerűvé tesznek egy alapvető problémát. Vajon a marxista gondolkodás haladása, a szocializmus fejlődése a világban, az egymásnak ellentmondó értelmezések és a forradalmi gondolkodásnak, elméletnek az utóbbi évtizedekben való gyakori elferdítése nem igazolja-e azt a következtetést, mely szerint ez a teória hosszas „válságban“ van, és „agóniájáról“ beszélhetünk?

Azonnal le kell szögeznünk: a marxizmus „válsága“, e kérdés megvitatása távolról sem új keletű. Sok esetben évtizedeken át folytak éles viták e témakörben. Megemlíthetjük például a múlt század végén és századunk elején kibontakozott ilyen vitákat. Elég, ha Antonio Labriolára utalunk, aki fellépett a Th. G. Masaryk-spekuláció ellen — „a marxizmus válságának“ fogalma egyébként Masaryktól ered, ő hozta először forgalomba —, s 1899-ben cikket írt *A marxizmus válságával kapcsolatban* címmel.

Labriola kifinomult iróniával kimutatta, milyen alapzatra épül az a kampány, amely során Masaryk és mások a marxizmus válságáról szólva tulajdonképpen annak „halálát“ akarták igazolni, Labriola ugyanakkor föltárja e szerzők érveinek tarthatatlanságát, a Masaryk elleni kritikát a lehető legmesszebb viszi, anélkül hogy valamilyen módon is a marxizmus apologetikusává válna, óvakodik tehát attól, hogy talán még a Masaryknál is súlyosabb hibát kövessen el. Fellép mindenféle túlzás ellen, a marxi tételek abszolutizálásával és dogmatizálásával szemben.

Labriola ezt írta: „...ma is hívei lehetünk a történelmi materializmusnak, csak figyelembe kell vennünk az új történelmi-társadalmi tapasztalatot, és el kell végeznünk azoknak az eszméknek a felülvizsgálatát, amelyeket a gondolkodás természetes menetének következtében kijavítottak vagy kijavítanak [...] a történelmi materializmus nem érte el teljes tökéletességét Marx és Engels írásaiban [...] s bátorodom még határozottabban kijelenteni, hogy ennek a tannak tökéletesítése, fejlesztése még eléggé lassan halad.“ (*Essais sur la conception materialiste de l'histoire*. Paris, 1902. [Réimpression: 1970.] 289., 292.)

Ezek a gondolatok nyilvánvalóan igazolják azt a tényt, hogy a Marx és Engels által kidolgozott felfogást és tételeket még közvetlen követőik sem fogták föl egyszer s mindenkorra adott dogmának, hanem — miként Lenin mondotta — a cselekvés vezérfonalának tartották.

Napjainkban tanúi lehetünk a „válság“, „agónia“, „halál“ gondolata újjaélesztésének. Egyébként e téma körüli vita sohasem ült el, a múlt század végétől napjainkig tart az ideológiai konfrontációk nagy színpadán. Ma azonban sokkal erőteljesebb, mint a múltban. Ilyen eszméket hirdetnek nemcsak a szocializmus nyílt ellenségei, ezek a gondolatok — különböző formában, ilyen vagy olyan értelmezéssel — jelen vannak a marxisták soraiban is. Az „új filozófia“ és az „új jobboldal“ híveitől egészen egyes marxista gondolkodókig használják „a marxizmus válsága“ kifejezést, sőt Marxnak tulajdonítanak olyan torzításokat, ferdtéseket is, amelyek az utóbbi évtizedekben itt-ott a szocializmus fejlődését jellemezték. Egyes polgári (és nemcsak polgári) ideológusok egyenlőségjelet tesznek a kapitalizmus

általános válsága és a marxizmus úgynevezett „válsága“ közé. Persze, lehet „válságról“ beszélni. Minden attól függ azonban, mit értünk ezen. Vannak „válságok“ és válságok. Kérdés, hogy mire gondolunk. Mindenesetre egyenlőségjelet tenni a kapitalizmus válsága (ez a krízis Marx felfedezéseinek megfelelően elkerülhetetlen és periodikus), illetve a tőkésrendszer általános, átfogó, szerkezeti, és sokdimenziós válsága, valamint a marxizmus „válsága“ közé nem más, mint diverzionista próbálkozás, ami arra irányul, hogy elvonja a fejlett tőkésországok munkásosztályának figyelmét helyzetének állandó romlásáról, a kapitalizmus perspektívtalanságáról. A kapitalizmus krízisét nem téveszthetjük össze a marxizmus úgynevezett válságával. Mindenképpen tisztázni kell: még ha el is fogadjuk a válság kifejezést, ezt nem szabad összetéveszteni a véggel, a halállal.

Míg egyesek azonosítják a tőkés rendszer válságát és a marxizmus úgynevezett válságát, mások — felöltve a tudósok tógáját — analógiát keresnek a fizika múlt század végi, e század eleji válsága és a marxizmus mostani „válsága“ között. Tudjuk azonban, hogy az előbbi válságot, egészen különleges körülmények között, az határozta meg, hogy a klasszikus fizika nem tudta megmagyarázni a merőben új jelenségeket, azokat, amelyekbe a kutatók az új „világnak“, az atomok és elemi részecskék „világának“ a feltárásakor ütköztek. Nem ilyen értelemben szólhatunk a marxizmusról, hiszen a marxi tanítás mindenesetre elsősorban a tőkés rendszer bírálata. A kapitalista világ még nem tűnt el. Mindaddig, amíg létezik tőkés rend (bár a jelenkori kapitalizmus nem abszolút értelemben azonos a múltbelivel), a kapitalista társadalom Marx feltárta alapvető törvényei — bizonyos pontosításokkal — érvényben vannak. Ami pedig a marxi metodológiát illeti, ennek érvényessége még ezt is túlhaladja. Ez a módszertani hozzáállás érvényes a mai valóság elemzésére, bár ezt a realitást sem Marx, sem Lenin nem láthatta előre matematikai pontossággal.

Véleményünk szerint a válság eszméjének elfogadása, a marxizmus, a marxista gondolkodás végének gondolata nem felel meg a valóságnak, bár egyes látszatok első és felületes pillantásra mintha igazolnák e kifejezést, e „ténymegállapítást“. A „krízis“ létezésének elfogadása azt jelentené, hogy összetévesztjük a rossz (néha több mint rossz) másolatot a csillogó eredetivel, összetévesztjük Marx és Engels világ- és társadalomfelfogását, a történelem materialista láttatását annak dogmatizált vagy szociáldemokratizált változatával, a különböző területeken és országokban, a kommunista világmozgalomban megmutatkozó hibákkal és torzításokkal, amelyek pragmatikus, merev, metafizikus értelmezésekből születtek. Egyszóval egy dolog a marxizmus „válsága“, s teljesen más dolog az, hogy válságba jutottak bizonyos tételek, értékelések, konkrét történelmi tapasztalatok, olyanok, amelyek a marxista gondolkodás bizonyos értelmezésére — az abszolutizáló, elvont, történelmietlen, reformista, dogmatikus, hamis értelmezésre — támaszkodtak. Nem Marx, Engels, Lenin tanítását utasítjuk el, hanem annak karikatúráját, e tannak a különböző történelmi szakaszokban jelentkezőt s napjainkban is jelentkező, dogmatikusan betokosodó formáját. Éppen ebben mutatkozott meg az a bizonyos lemaradás az új történelmi valósággal szemben. Ez a realitás gyors ütemben változott és változik, felszínre hozza azt a tényt, hogy a múlt századi és főleg a huszadik századi történelmi fejlődés során léteztek és továbbra is léteznek olyan problémák, amelyeket a marxista gondolkodás (részben vagy egészben) még nem oldott meg.

A jelenkori marxizmus kidolgozásakor nem mondhatunk le arról, amit *klasszikus marxizmusnak* nevezhetünk, mint ahogyan a kvantummechanika kidolgozása sem jelentette a klasszikus mechanika elvetését. Einstein nem tünteti el, nem zárja ki Newtont. A relativitáselmélet nem szünteti meg a klasszikus mechanikát. A klasszikus és a kvantummechanika, a darwinista és mendel—morgani biológia, az Ampère-féle „kibernetika“ és a Wiener-féle kibernetika között fennálló viszony, valamint a Marx és Engels kidolgozta s a jelenkori marxizmus közé nem tehetünk formális egyenlőségjelet, ugyanúgy, ahogyan nem téveszthetjük össze a természetet és a társadalmat, a természeti és társadalmi fejlődéstörvényeket. Mivel azonban a társadalom a természetben belül jött létre és létezik, s a természet és a társadalom között kapcsolat van (a rendszerelmélet igen világosan felszínre hozta ezt a kapcsolatot), elfogadhatunk bizonyos analógiákat köztük. Íme tehát a kvantikus forradalom gondolatának (még ha ez a kifejezés nem is a legszerencsésebb) megvan a maga értelme, bár ezt a gondolatkört még nem dolgozták ki minden vonatkozásban eléggé mélyrehatóan.

Természetesen itt nem egyszerű hozzáadásról van szó, nem a marxizmus egyértelmű magyarázatáról, ami, sajnos, egy egész korszakot uralt; a marxista gondolkodás fejlesztése feltételezi az új valósággal összhangban álló új tételek kidolgozását is. Miként a kvantummechanika nem egyszerű meghosszabbítása a klasszi-

kus mechanikának, ugyanúgy a jelenkori marxizmus sem lehet Marx elméletének egyszerű meghosszabbítása. Bár a *klasszikus* és a *jelenkori* marxizmusról szólunk, mindkettő ugyanannak a marxizmusnak, az *alkotó* marxizmusnak a kifejeződése, miként a klasszikus és a kvantumfizika is egy és ugyanazon fizika alkotórésze. Persze ez az összehasonlítás viszonylagos, mivel a társadalomtudományokat és a természettudományokat nem tevéshetjük össze, a közös vonásokon túl mindkettőnek megvannak a sajátos jegyei. A jelenkori marxizmus egyet jelent azzal, hogy visszatérünk a forráshoz (eltávolítva róla minden dogmatikus vagy reformista lerakódást), de ugyanakkor Marx alkotó gondolkodásának szellemében folytatott továbbfejlődést is jelent.

Ma forradalmárnak, marxistának lenni nem azonos azzal, hogy ad absurdum, mindenféle megkülönböztetés nélkül egyszerűen ismételjük mindazt, amit Marx és Engels egy századdal, Lenin pedig fél századdal előttről mondott; a forradalmár marxista megőri az elméleti kincsesládát, kitart a ma is érvényes tételek mellett, megfelelő módon felhasználja Marx módszertanát annak érdekében, hogy feltárja az új történelmi valóság új ellentmondásait, új tételeket dolgozzon ki, kijelölje az említett ellentmondások túlhaladásához szükséges utakat és eszközöket. A marxizmus alkotó szelleme élő gondolkodást, a megújító történelmi kezdeményezés metodológiáját jelenti. Csak így lehet lépést tartani a történelemmel. Nem abszolutizálhatjuk bizonyosságunk relativitását, de nem is hajthatunk fejet a bizonytalanság, a kétségbeesés előtt.

Méltán állapította meg Nicolae Ceaușescu elvtárs a múlt év júliusában: „Ha Marx, Engels, Lenin megelégedett volna az akkori gyakorlatból ismert dolgok elismertelével, [...] nem lett volna a tudomány művelője. [...] Ha tehát valóban forradalmárok akarunk lenni, és hozzá akarunk járulni a társadalom fejlődéséhez, a társadalomtudományok terén is alkotó módon elő kell mozdítanunk a szocializmus elméletének és gyakorlatának fejlődését.”

Ugyanakkor ki kell emelnünk, hogy a marxizmus *bírálat*a nem azonos a marxizmus *válságával*, miként általában a kritika és a krízis egyébként is két különböző fogalom. Ne feledjük, hogy maga Marx a forradalmi mozgalomban, a forradalmi pártok keretén belül létező „kritikai és forradalmi szellemről” szólt. Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy maga a marxizmus — a munkásosztály egységes, forradalmi világ- és társadalomfelfogása — mint olyan szintén alá van rendelve a fejlődési törvényeknek. A marxista gondolkodás fejlődésének — miként arra Nicolae Ceaușescu elvtárs rámutatott — önmagát állandóan megújítva kell tükröznie az új történelmi valóságot; a forradalmi, marxista gondolkodás köteles állandóan meghaladnia önmagát. Persze azonnal hozzá kell tenni ehhez: a dogmatizált vagy szociáldemokratizált formájának semmi köze nincs ehhez a szakadatlan megújulási folyamathoz.

Az emberiségnek, a marxista gondolkodásnak nagy történelmi feladata abban áll, hogy a rendelkezésére álló tudományos eszközök és a mélyreható elme segítségével előre lásson, már most alkalmazkodjék ahhoz, ami kialakulóban van, ami újként megjelenik, ne ragaszkodjék görcsösen ahhoz, ami a végleg letűnt múlté. Semmilyen formában sem lehetséges a visszatérés a múlthoz. Olyan korszakot hagyunk magunk után, amelyet egyebek között a technológiai fejlődés jellemzett, egy sokkal nehezebb, megszorításokkal teli korszakba megyünk át (ezeket a nehézségeket az emberiség eddig is ismerte, de ma a múlttól igen nagy mértékben különböző feltételek között kell legyőzni őket) — mindez megköveteli az új gondolkodást, a fejlődés új, alkotó modelljét, annak érdekében, hogy elkerüljük a nagyszabású és visszafordíthatatlan válságokat és katasztrófákat. A civilizáció újabb foka felé irányuló előrehaladásunkban azonban ne csak az legyen a célunk, hogy „többet”, hanem (s talán elsősorban) az, hogy „jobbat”. Korszakfordulóhoz jutottunk, s ez egybeesik a mélyreható változások szakaszával. E történelmi változások fő jellemvonása nem lehet más, mint a mennyiségről a minőségre való átmenet (anélkül, hogy elhanyagolnák a mennyiség és minőség közötti egység szükségességét), fordulatot kell megvalósítani az anyagi és szellemi élet fejlődésében. Mennyire igaza volt Marxnak akkor, amikor *Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája* című munkájában (1852) megállapította: „Valamennyi holt nemzedék hagyománya lidércnyomásként nehezedik az élők agyára. [...] A XIX. század szociális forradalma nem merítheti poézisét a múltból, hanem csakis a jövőből. Nem kezdheti el önmaga megvalósítását, amíg nem vetett el minden babonás hiedelmet a múltból. [...] A XIX. század forradalmának a holtakra kell hagynia halottaik eltemetését, hogy saját tartalmához elérkezzék.” (Marx—Engels *Művei* 8. 1962. 105., 107.) Marxnak e szavai ma sokkal időszerűbbek, mint akkor, amikor papírra vetették őket.

Balázs Sándor fordítása